

QARABAĞIN BİTKİ GENETİK EHTİYATLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ İMKANLARI

Aydın Əsgərov, Vahid Güvəndiyev, Kəmalə Əsədova, Günel Allahverdiyeva, Xarıbül Əzizxanlı, Günel Quliyeva, Kəmalə Məmmədyarova, Xalidə Nəzərova

AMEA-nın Genetik Ehtiyatlar İnstitutu

Qarabağda A.Əsgərovun işğaldan əvvəl apardığı tədqiqatların nəticələrinə, eləcə də ədəbiyyat və fond materiallarının təhlilinə əsasən, Aran və Dağlıq Qarabağın yabanı florasında 14 genefond qruplarına aid 1300 faydalı bitki növü müəyyən edilmişdir.

Yabanı qida (yeyilən) ot bitkiləri: 13 fəsilə, 29 cins 67 növ. Gicitkən, yolotu, əvəlik, quşəppəyi, pəncər, qazayağı, şomu, əməkəməci bu bölgədə geniş yayılmışdır.

Yabanı tərəvəz bitkiləri: 39 fəsilə, 102 cins, 133 növ. Bu bitkilərin bir çoxu ətirli və xoş dada malikdir, tərkibində sulu karbonlar, zülallar, yağlar, vitaminlər, üzvi turşular, aromatik və spesifik dadverici maddələr vardır. Çiriş, qulançar, qırxbuğum, tərə, amarant, pərpəran, tərəotu, yergiləsi, tütəkotu, çəşir çox qiymətlidir.

Ərzaq əhəmiyyətli bitkilər: 14 fəsilə, 29 cins və 102 növ. Bu bitkilər vitaminlər, mikroelementlər, pektin, zülallar, karotinoidlər, sellüloza və s. bioloji aktiv maddələrlə zəngindir: fındıq, əzgil, heyvə, əncir, alma, armud, itburnu, sumax, böyürtkən və s.

Yabanı ədviyyat bitkiləri: 25 fəsilə, 53 cins, 82 növ: zirinc, sumaq, razyana, nanə, kəklikotu və s. göstərmək olar.

Perspektivli dənli taxıl bitkiləri üzrə 9 cinsi əhatə edən 20 növ qeydə alınmışdır. Buğda, çovdar, darı, arpa, buğdayıot və s. bu qrupa aiddir.

Dənli paxlalı bitkilərə 3 cinsə aid 17 perspektiv növ daxildir. Bunlardan mərci, göy noxud, lərgə və s. qeyd etmək olar.

Paxlalı yem bitkiləri qrupuna 7 cinsə aid 21 növ daxildir. Bunlardan gəvən, qurdotu, güldəfnə, pişik dırnağı, tüksüz biyan, dərman xəşənbülü və s. göstərmək olar.

Yem otlarına Paxlalılar (1 cins, 2 növ) və Taxıllar fəsiləsinin (11 cins, 43 növ) mühüm perspektivli nümayəndələri aiddir. Ən çox Kiçik Qafqazın mərkəzi hissəsində yayılmışlar. Bunlar ayrıqotu, topal, quramit, qırtıç və pişikquyruğu cinslərini əhatə edir.

Dərman əhəmiyyətli bitkilər 71 fəsilə, 167 cins və 204 növlə təmsil olunurlar. Qarabağ bölgəsində daha geniş yayılanlara dərman zəncirotu, adi öskürəkotu, dərman köpəkdiliotu, dərman acı qıjısı, çöl qatırquyruğu, sürtükarpaq baldırğan, dərman rozmarin, bəlgəmotu, ziyilotu, aptek şahtərə və s. göstərmək olar.

Yağlı, efiryağlı bitkilərin Qarabağ bölgəsində 15 fəsilə, 37 cins üzrə 66 növü yayılmışdır. Bu qrupa su nanəsi, dağımıçqıçək çöl nanəsi, çoxyarpaq dağ tərşunu, adi zirə, adi razyana, iyli kərəviz, adi yovşan, dərman bədrənci, pişiknanəsi, uca andız və s. aiddir.

Texniki bitkilər bu bölgə üzrə 36 fəsilə, 59 cins üzrə 82 növlə təmsil olunur. Bunlara gürcü palıdı, beşyuvalı yemişan, sumax, enliyarpaq cökə, adi başınağacı, Qafqaz xaçgülü, uzunsov ardıc, basıq qırtıç, adi yumaqotu və s. göstərmək olar.

Vitaminli bitkilər qrupundan 7 fəsilə, 40 cins, 97 növə aid ağac və kol bitkiləri daha perspektivlidir. Bu bitkilərin tərkibi A, D, E, C və B qrupu vitaminləri ilə zəngindir. Onlardan dovşan alması, quşarmudu, əzgil, yemişan, çiyələk, itburnu, gavalı, albalı, üçarpaq yonca, gülülca, lərgə, arpa, topal, qırtıç və s. göstərilə bilər.

Balverən bitkilərdən Qarabağ bölgəsində 31 fəsilə, 82 cins üzrə 138 növün yayılması dəqiq-ləşdirilmişdir. Birinci dərəcəli balverən bitkilərə kolvari söyüd, Biberşteyn qarağatı, Şorq alması, kələ-kötür gülülca, adi məryəmnoxudu, adi göyək, əyriyumurtalıqlı yemişan və s. aiddir.

Boyaq bitkilərindən bu bölgədə 23 fəsilə, 28 cins üzrə 30 növün yayılması müəyyənləşdirilmişdir. Boyaçılıq sənayesi üçün geniş istifadəsi mümkün olan bitkilərdən adi birgöz, adi qaraot, yunan qozu, dazi, Meyer dəvəayağı, adi zirinc, ishal murdarça, kövrək mürdəşər və s. göstərmək olar.